

ЧИСТИЙ ДУНАЙ — СТРАТЕГІЧНИЙ КРОК ДО ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНИ

ЧИСТИЙ ДУНАЙ — СТРАТЕГІЧНИЙ КРОК ДО ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНИ

Аналітичний звіт 2025

Річка Дунай історично була важливою транспортною артерією Європи, але в умовах триваючої війни в Україні її стратегічне значення для країни зросло багаторазово. Ставши ключовим логістичним коридором, Дунай не лише забезпечує зв'язок України з європейськими ринками, але й відкриває нові економічні можливості. Водночас екологічний стан цієї річки є невід'ємною складовою її економічного потенціалу та запорукою плідної співпраці з європейськими партнерами.

У цьому дослідженні буде проаналізовано роль Дунаю як транспортної артерії в умовах війни, важливість його екологічного стану для економіки України та міжнародних відносин, діяльність Асоціації українських регіонів у рамках Стратегії ЄС для Дунайського регіону, а також зміни екологічного стану річки з 1991 року та існуючі ініціативи для його поліпшення.

Дунай: життєво важлива артерія для України у воєнний час

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну суттєво порушило традиційні морські шляхи через Чорне море, що зробило річку Дунай головною транспортною артерією для України, особливо після початку війни¹. В умовах нестабільності та ризиків у Чорноморському басейні, Дунай став ключовою альтернативою для забезпечення експорту та імпорту товарів, необхідних для підтримки української економіки. Ця зміна підкреслює вразливість України до геополітичних потрясінь та стратегічну важливість диверсифікації транспортних маршрутів. Зростання навантаження на дунайську інфраструктуру також виявило нагальну потребу в інвестиціях для її модернізації та розширення.

Різке зростання вантажообігу через українські порти на Дунаї є яскравим свідченням його нової ролі. У 2023 році через порти Дунаю пройшло понад 29 мільйонів тонн вантажів, що майже в шість разів більше, ніж довоєнні обсяги, які становили трохи менше ніж 4,83 мільйони тонн. За підсумками 2023 року, дунайські порти обробили 32 мільйони тонн вантажів, зокрема порт Ізмаїл – 20,2 мільйони тонн, порт Рені – 10 мільйонів тонн, а порт Усть-Дунайськ – 1,7 мільйони тонн.

Проте у 2024 році спостерігається значне зниження вантажообігу дунайських портів до 17,3 мільйони тонн, що на 45,9% менше порівняно з попереднім роком. Зокрема, перевалка в Ізмаїлі зменшилася до 13,4 мільйони тонн, а в Рені – до 3,4 мільйони тонн. Це зниження, ймовірно, пов'язане з частковим відновленням судноплавства через Чорне море завдяки функціонуванню "українського морського коридору".

Незважаючи на зменшення обсягів, стратегічне значення дунайських портів залишається високим як важливого альтернативного маршруту. Для порівняння, загальний вантажообіг морських портів України у 2023 році склав 61,9 мільйони тонн, а у 2024 році досяг рекордного показника у 97,2 мільйони тонн, що свідчить про відновлення морської логістики.

Через порти Дунаю в основному транспортуються навалочні, насипні та наливні вантажі, серед яких будівельні матеріали, руди, вугілля, нафта та нафтопродукти, метал, зерно та металобрухт. Також зростають обсяги перевезення тарно-штучних (генеральних) вантажів завдяки широкому використанню контейнерів. На дунайському напрямку частково залишаються добрива, небезпечні вантажі, генеральні вантажі, нафтопродукти та газ, які потребують спеціалізованої інфраструктури або перевантаження в Констанці. Річка стала ключовим логістичним маршрутом для експорту українського зерна та металургійної продукції².

Вантажообіг українських портів

Рік	Чорноморські порти	Дунайські порти
2022	59,3	16,5
2023	29,9	32,0
2024	79,9	17,3

Дані для Чорноморських портів включають порти Великої Одеси та інші порти Чорноморського басейну

Дунай є важливою транспортною артерією, що з'єднує Україну з дев'ятьма країнами-членами ЄС (Австрія, Болгарія, Угорщина, Німеччина, Румунія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Чехія) та п'ятьма державами поза його межами (Молдова, Сербія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія)¹. Ця розгалужена мережа сполучень робить Дунай ключовим елементом для міжнародної торгівлі України та її інтеграції в європейський економічний простір, особливо в умовах обмежених можливостей морського транспорту.

Екологічне здоров'я Дунаю: економічний фундамент

Погіршення екологічного стану Дунаю несе значні ризики для ключових секторів економіки України.

Забруднення річки призводить до зменшення запасів риби через ріст водоростей та зниження рівня кисню у воді. Підвищення температури води також негативно впливає на рибні запаси. Будівництво гребель та інших штучних перешкод змінює русло та швидкість течії, що шкодить розмноженню та чисельності популяцій водних тварин, особливо мігруючих видів, таких як осетрові, які вже занесені до Червоної книги України. Зменшення популяцій цінних видів риб, включаючи осетрових, завдає удару по комерційному та аматорському рибальству, а також по біорізноманіттю екосистеми.

Якість води в Дунаї має прямий вплив на можливість її використання для зрошення сільськогосподарських земель. Забруднення може призвести до зниження врожайності та пошкодження посівів. Хоча вода Дунаю потенційно придатна для зрошення південних чорноземів України, високий рівень забруднення завислими речовинами, біологічне та хімічне споживання кисню, феноли та марганець у нижній течії річки викликають занепокоєння щодо її безпеки для сільськогосподарських потреб. Забруднення нафтопродуктами та пластиковими відходами також становить загрозу для зрошувальних систем та якості сільськогосподарської продукції.

Регулярне забруднення Дунаю нафтопродуктами становить значну загрозу для туристичного "еко-раю" у Вилковому та інших придунайських територій. Нафтові плями забруднюють як українську, так і румунську частини дельти Дунаю, включаючи транскордонний біосферний резерват ЮНЕСКО "Дельта Дунаю", що відлякує туристів, які цінують екологічно чисті місця для відпочинку. Збільшення судноплавства також призводить до ерозії берегів, руйнуючи природні середовища, які є основою для екотуризму. Зниження рівня води та зменшення рибних запасів також негативно впливають на привабливість регіону для туристів.

Здорова екосистема Дунаю надає низку важливих послуг, які є основою для економічної діяльності. Дельта Дунаю відіграє ключову роль у природному очищенні води в регіоні. Підтримання біорізноманіття сприяє розвитку рибальства та туризму. Зменшення ризиків повеней та інших екологічних катастроф, які можуть бути спричинені порушенням екологічного балансу, є важливим для стабільності економіки.

Таким чином, інвестиції в екологічне здоров'я Дунаю є не витратою, а стратегічним вкладенням у довгострокову стійкість та розвиток української економіки.

Зобов'язання України щодо поліпшення екологічного стану Дунаю є важливим фактором для зміцнення співпраці з європейськими партнерами та отримання їхньої підтримки. Дунай є спільною річкою для багатьох країн ЄС, і його екологічний стан безпосередньо впливає на їхні інтереси. Демонстрація відповідального ставлення до охорони Дунаю, впровадження європейських екологічних стандартів, таких як Водна Рамкова Директива ЄС, та дотримання принципів "забруднювач платить" і попереджувального принципу зміцнює позицію України як надійного партнера. Участь у міжнародних ініціативах, таких як Міжнародний день Дунаю, та співпраця з сусідніми країнами у вирішенні екологічних проблем сприяють поглибленню європейської інтеграції України.

Історична перспектива екологічного стану Дунаю (1991-до сьогодні)

Екологічний стан Дунаю в межах України зазнавав змін з 1991 року. У період 1991-1995 років спостерігався найвищий середній вміст нафтопродуктів у воді Дунаю, який становив 0,308 мг/дм³, що відповідало 7 категорії якості ("брудна"). Загалом, водні ресурси України характеризуються значним ступенем забруднення, основними джерелами якого є скиди забруднених комунально-побутових та промислових стічних вод, а також надходження забруднюючих речовин з поверхневого стоку із забудованих територій та сільськогосподарських угідь. Хоча конкретні дані щодо динаміки забруднення Дунаю в Україні після 90-х років у наданих матеріалах обмежені, загальна тенденція свідчить про те, що забруднення залишається актуальною проблемою. У 2020 році спостерігалось зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, але збільшення від пересувних¹¹.

Основними джерелами забруднення Дунаю в Україні є скиди неочищених або недостатньо очищених стічних вод від промислових підприємств та комунального господарства. Сільськогосподарські стоки, що містять пестициди та добрива, також є значним джерелом забруднення. Зі збільшенням інтенсивності судноплавства зростає ризик забруднення нафтопродуктами, скидання баластних вод та твердих відходів.

Незважаючи на складну екологічну ситуацію, в Україні реалізується низка проєктів та ініціатив, спрямованих на покращення екологічного стану Дунаю. Одним із прикладів є проєкт "Відкриті річки", який розпочався у 2024 році та має на меті відновлення вільної течії річок Прут та Сірет – приток Дунаю – шляхом виявлення та усунення існуючих перешкод. Міжнародний проєкт "Життя дунайським осетровим", що діє з 2016 року, спрямований на збереження та відновлення популяцій осетрових риб у Дунаї. У 2024 році відбулися спільні українсько-європейські дослідження Дунаю (JDS4) для аналізу екологічного ДНК річки та рівня забруднення мікропластиком. Розроблено План управління річковим басейном нижнього Дунаю на 2025-2030 роки, метою якого є забезпечення сталого використання водних ресурсів, покращення якості води та збереження біорізноманіття¹². Україна також бере участь у діяльності Міжнародної комісії з охорони річки Дунай (ICPDR) для розробки спільних заходів щодо захисту річки.

НЕЩОДАВНІ ВИПАДКИ ЗАБРУДНЕННЯ

Хімічне забруднення, включаючи пестициди: У 2022 році в суббасейні нижнього Дунаю виявлено 50 пріоритетних забруднюючих речовин, 30 з яких були у поверхневих водах. Рівні пестицидів, таких як циперметрин, дикофол та цибутрин, перевищували середньорічні норми у багатьох пунктах моніторингу, включаючи Рені, Ізмаїл, Кілію та Вилкове. У 2023 році також було виявлено перевищення вмісту дикофолу та інших пестицидів, включаючи цибутрин, циперметрин та алахлор. У 2023 році у багатьох пунктах моніторингу вздовж Дунаю було виявлено перевищення вмісту бензо(а)пірену. У деяких пунктах також виявляли кадмій та інші пестициди, такі як цибутрин, циперметрин та алахлор.

Транскордонне забруднення нафтою: У лютому 2021 року поблизу Рені було зафіксовано нафтову пляму, що прийшла з Молдови та Румунії, з концентрацією нафтопродуктів, яка перевищувала норму в 7,6 рази.

Забруднення внаслідок збройної агресії: З 2022 року Державна екологічна інспекція Південного округу фіксує екологічну шкоду, завдану збройною агресією, включаючи викиди забруднюючих речовин.

Загальне зростання забруднення води: За останні 20 років в Україні зросла кількість осередків забруднення води, включаючи нафтопродукти внаслідок аварій та атак.

Мікропластик: Спільне Дунайське Дослідження⁴ (2019-2020) виявило мікропластик в українській частині Дунаю (Рені та Вилкове).

Стічні води: Немісцева ДНК риб, виявлена під час JDS4, свідчить про потрапляння стічних вод до річки

Наркотичні речовини: Спільне Дунайське Дослідження 4 (2019-2020) виявило 87 видів заборонених наркотичних речовин та продуктів їх розпаду у пробах, взятих у басейні Дунаю.

Шлях вперед: необхідність політичної волі та суспільної залученості

Чистий та здоровий Дунай є не просто екологічною метою, а стратегічним кроком до економічного зміцнення України. Ефективне транспортне сполучення, яке забезпечує Дунай, особливо в умовах війни, залежить від його судноплавності, яка може бути ускладнена забрудненням та екологічною деградацією. Екологічне здоров'я річки є основою для розвитку таких важливих секторів економіки, як рибальство, сільське господарство та туризм. Забруднення та деградація екосистеми Дунаю безпосередньо впливають на рибні запаси, можливість використання води для зрошення та привабливість регіону для туристів.

Крім того, відповідальне ставлення України до охорони Дунаю, спільного ресурсу з багатьма країнами ЄС, є важливим фактором для зміцнення міжнародної співпраці та підтримки європейської інтеграції. Діяльність Асоціації українських регіонів у рамках Стратегії ЄС для Дунайського регіону та реалізація екологічних ініціатив, спрямованих на покращення стану річки, сприяють досягненню цієї мети. Чистий Дунай створює позитивний цикл: він забезпечує ефективну торгівлю, підтримує ключові економічні сектори, підвищує міжнародний авторитет України та сприяє її європейській інтеграції, що в кінцевому підсумку призводить до зміцнення національної економіки.

Досягнення чистого Дунаю вимагає сильної та послідовної політичної волі з боку української держави. Уряд повинен надавати пріоритет охороні довкілля, впроваджувати необхідні екологічні норми та політику, а також забезпечувати їхнє ефективне виконання. Важливу роль відіграє також підвищення екологічної свідомості та залучення громадськості до підтримки природоохоронних ініціатив та контролю за діями влади. Подальші кроки можуть включати посилення моніторингу якості води, впровадження суворіших стандартів для промислових та комунальних скидів, підтримку проєктів з відновлення екосистеми Дунаю та його приток, а також активну співпрацю з міжнародними партнерами у сфері охорони довкілля.

Досягнення цієї мети потребує об'єднання зусиль влади, громадськості та міжнародних партнерів, а також сильної політичної волі та небайдужості кожного громадянина України. Лише спільними зусиллями ми зможемо забезпечити чисте та здорове майбутнє Дунаю, яке сприятиме процвітанню та стійкості України в європейській спільноті

Джерела

Дунай – транспортна артерія України та екологічний виклик ..., доступ отримано березня 26, 2025, <https://www.ukrainerebuild.com.ua/dunaj-transportna-arteriya-ukrayiny-ta-ekologichnyj-vyklyk/>

Перевалка вантажів в українських портах у 2024 році зросла відразу на 57%, доступ отримано березня 26, 2025, <https://gmk.center/ua/infographic/perevalka-vantazhiv-v-ukrainskykh-portakh-u-2024-rotsi-zroslo-vidrazu-na-57/>

Стратегія ЄС для Дунайського регіону - EU Strategy for the Danube Region, доступ отримано березня 26, 2025, <https://danube-region.eu/wp-content/uploads/2021/01/EUSDR-UK.pdf>

Асоціація "Стратегія ЄС для Дунайського регіону", доступ отримано березня 26, 2025, <https://www.danube-region.com.ua/>

Асоціація «Стратегія ЄС для Дунайського регіону - Вікіпедія, доступ отримано березня 26, 2025, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%C2%AB%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%84%D0%A1_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%94%D1%83%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83%C2%BB

Проекти Асоціації – Асоціація "Стратегія ЄС для Дунайського ..., доступ отримано березня 26, 2025, <https://www.danube-region.com.ua/proyekty-asocziaciyi/>

Стратегія ЄС для Дунайського регіону | Асоціація міст України, доступ отримано березня 26, 2025, <https://auc.org.ua/novyna/strategiya-yes-dlya-dunayskogo-regionu>

Регіональне співробітництво | Представництво України при Європейському Союзі, доступ отримано березня 26, 2025, <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/regionalne-spivrobitnictvo>

Ukrainian Association for the Danube Strategy, доступ отримано березня 26, 2025, <https://www.danube-region.com.ua/en/home/>

Новини - Асоціація "Стратегія ЄС для Дунайського регіону", доступ отримано березня 26, 2025, <https://www.danube-region.com.ua/news/>

Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2020 році - Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, доступ отримано березня 26, 2025, <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Natsionalna-Dopovid-2020-2.pdf>

Звіт про стратегічну екологічну оцінку проєкту ПУРБ Дунаю - Державне агентство водних ресурсів України, доступ отримано березня 26, 2025, <https://davr.gov.ua/fls18/ZvitDunay.pdf>

www.ukrainerebuild.com.ua